

III. ÇEVİRİYE DAİR NOTLAR, TERİM TERCİHLERİM

Nietzsche düşüncesini çevirmek benim açımdan Schopenhauer çevirisi yapmaktan çok farklıydı. Schopenhauer çevirilerimde seçtiğim terim tercihlerini açıklarken onun neredeyse daima sabit anlamda kullandığı ve felsefesi için kilit terimler vardır. Nietzsche çevirirken ise fark ettiğim, onun aynı kelimeyi farklı anlamlara gelecek şekilde, alaycı ve oyuncu olarak kullanmasıydı. Dolayısıyla burada açıklamasını verdiğim terimler sadece bağlamlarına göre çevirimin nasıl işlediğini okurun görebilmesi amaçlıdır. Yine aynı sebepten Schopenhauer çevirirken İngilizce metinleri de takip etmeyi önemli bulmuştum; ancak Nietzsche Almanca özelinde anlaşılması gereken şekilde ilerliyordu. Dolayısıyla ben de Nietzsche çevirimde, normalde faydalı bulmakla beraber, başka çevirileri takip metni olarak kullanmadım. Aynı zamanda Nietzsche çevirilerinde bana göre bir de risk var. Nietzsche'nin kendisi coşkulu bir dile sahip olduğu için çevirmen de adeta rokoko tarzı tercüme etmek isteyebilir. Dolayısıyla ben Almancada Nietzsche'nin kendi dilinde sunduğunu, Türkçede yansıtma çabasının ötesine geçmedim; "müzikal çeviri", "şiirsel çeviri" yaptığını iddia edenlerden değilim. Tek iddiam samimi bir çeviri. Okur da zaten Almanca bilmese bile aklına takılan yerde hemen yan sayfaya bakıp sözlük yardımıyla da olsa çevirimi test edebilir.

Ana metin çevirilerinde, çevirmenin hiçbir açıklama koymaması ya da yetersiz açıklama ile devam etmesi bana uygun görünmüyor. Zira o durumda çevirmen "Bu kitabın Türkçesi işte budur!" demiş oluyor. Ben o tavrı sevmiyorum. Okura ne yaptığımı ve neden yaptığımı açıklamak; tartışabilir ve konuşabilir bir zeminde olmak istiyorum.

Der Antichrist – *Mesih Karşıtı*. Kitabın başlığının kökenleri Nietzsche'nin 1883 yılında Malwida von Meysenburg'a yazdığı bir mektupta mevcut: "Wollen Sie einen neuen Namen für mich? Die Kirchensprache hat einen: ich bin ----- der Antichrist. Verlernen wir doch ja das Lachen nicht!" ["Benim için yeni bir ad mı istiyorsunuz? Kilise dilinde bir tane var: Ben ----- Mesih Karşıtı'yım. Kahkaha atmayı da unutmayalım!"] *Der Antichrist* sıklıkla "Deccal" olarak çevrilmekte ki bunda bir sorun yok ancak Kitab-ı Mukaddeste geçtiği hâliyle bu terim "Mesih Karşıtı"dır; dolayısıyla ben *Mesih Karşıtı*'nı tercih ediyorum. *Mesih Karşıtı* ifadesi Hıristiyan kıyamet öğretisindeki figür olarak değil bambaşka anlamlarda da kullanılmıştır. Bu terimi kendi anlamlarıyla örneğin Schopenhauer'ın ya da Dostoyevski'nin kullandığı görülebilir. Nietzsche de böyle gibidir; yani okur onun "Mesih Karşıtı" ifadesinin kitabın kendisine işaret ettiğini düşünebilir. Fakat Nietzsche, kitabının sonunda "Yasa" bölümünü bu adla imzalamaktan da geri durmamıştır. Çevirilerde sıklıkla gözden kaçan bir husus da belirli bir artikel barındıran *Der Antichrist* ile belirli bir artikel olmadan kullanılan *Antichrist* ifadesi arasındaki farktır. Bunlardan ilki "Mesih Karşıtı"dır; ikincisi ise "Hıristiyanlık Karşıtı" ya da "Hıristiyan karşıtı"dır.

Frohe Botschaft, Gute Botschaft – Bu ve benzeri terimler "müjde"ye yani "evangelium"a işaret eder. Bunları yerine göre "iyi haber", "şen haber", "şen elçilik" olarak da çevirdim; açıklama gerektiren yerlere sonnotlar da koydum. Bunun dışında Nietzsche'nin *Fröhliche Wissenschaft* yani sıklıkla *Şen Bilim* olarak anılan kitabı da "müjde"ye nazire olabilir. Yani Nietzsche'nin o kitabına da "Bilimin Müjdesi" gibi bakılabilir.

Typus – Nietzsche kitabında belirli bir insan tipi, türü, karakteri anlamında bu kelimeyi kullanıyor. Ben de yerine göre bu terimi "tip", "tür", "karakter", "tipoloji" şeklinde çevirdim.

Geist – Bu kelime üzerine bir tartışma var. Kimisi sadece ve sadece "tin" diye çevrilmeli derken daha küçük bir grup "ruh", "canlılık", "yaşam enerjisi", "tin", "zihin" şeklinde yerine göre çevrilebileceğini

iddia eder. Ben ikinci gruba dahilim.¹⁸

Pathos – Bu kelimeyi “patos” şeklinde neredeyse olduğu gibi bıraktım. Kelimenin kabaca ifade ettiği “duygu yükü” ya da “çeşitli duyguları barındıran yön” olarak düşünülebilir. Aristoteles de bir konuşmanın barındırabildiği yönler arasında *ethos* (konuşmayı yapmanın kim olduğu) ve *logos* (konuşmanın mantıksal ilerleyişi) ile birlikte *pathos*’u, yani konuşmanın “duygulanımlar”la ilgili kısmını sayar.

Mitleid – Bu terim yerine göre “şefkat” ve “merhamet” olarak çevrilir. Ancak bu metinde Nietzsche kelimenin barındırdığı *leiden* (acı çekme) fiilini ve *mit* (-ile birlikte) ilgecini kullanarak farklı anlam boyutları yarattığından ve *mitleid* da lafzi olarak “birlikte acı çekme” demek olduğundan ben de terimi “acıma” olarak çevirdim.

Priester – Din adamı. Birçok dinde ilahi olarak görülenle insanlar arasında adeta arabuluculuk yapma konumunu üstlenmiş ve ataerkil gruplarda “adam”lardan oluşan dini makam sahipleri. Dolayısıyla *Priester* kelimesini sadece “rahip” olarak değerlendirmek sıklıkla isabetsizdir. Bu kitapta da Nietzsche özellikle Yahudilik ve Hıristiyanlık olmak üzere İslam, Budizm gibi farklı dinlerin otoritelerine de işaret etmektedir; ikincil olarak ise Nietzsche Hıristiyanlık özelinde dini otoriteden bahsedeceği yerlerde zaten *Pfarer* kelimesini kullanmaktadır. Dolayısıyla *Priester* kelimesini daha kapsayıcı olarak “din adamı” şeklinde çevirmeyi bu metin için daha isabetli buldum. Bir örnek vermek gerekirse §55’te Nietzsche şöyle demektedir:

Böyle bir din-adamı-mantıksal-çıkarımı¹⁹ hiçbir şekilde salt Yahudi ve Hıristiyanlara özgü değildir. Yalan söyleme hakkı ve “vahiy” kurnazlığı din adamı türüne, *décadence* din adamlarına olduğu kadar pagan din adamlarına da aittir (KSA 6, 239).

¹⁸. Bu konuda okumalar yapmak isteyenlere Savaş Kılıç’ın “Tin, Tin mi? Ruh mu? Peki Zihin de olmaz mı?” başlıklı değerli makalesine de yeri gelmişken işaret etmek isterim (*Sıcak Nal*, No: 3, Temmuz-Ağustos 2010).

¹⁹. *Priester-sylogismus*. Din-adamı-tasımı olarak da düşünülebilir.

Veya §12'de;

Neredeyse her halkta filozofun yalnızca din adamı türünün daha gelişmiş hali olduğu göz önüne alınırsa, o zaman din adamından miras bu tip, bu *kendi kalpazanlığına kendi inanma*²⁰ daha da kimseyi şaşırtmaz (KSA 6, 178).

Wahrheit – Yerine göre “doğruluk” ya da “hakikat”.

Wirklichkeit/Realität – Gerçeklik.

Freier Wille – Bu terim, felsefede tartışılan bir konudur; genellikle “özgür irade” olarak geçer. Bunda kastedilen sıklıkla bir “zihnin” önden tasarılar kurup sonrasında ona göre istencini uygulamasıdır. Örneğin “külli irade” varlığı tasarlayıp yaratan bir “Tanrı” fikrine, “cüzi irade” de insanın planlar yapıp bunu uygulamasına işaret eder.

Unfreier Wille – Nietzsche *Der freie Wille* yani “özgür irade” düşüncesinin zıddında duran tutuma *Der unfreie Wille* ifadesiyle bu metinde işaret ediyor. Bu anlayışa göre “zihin” sonra gelmektedir. Yani istemenin çocuğudur zihin. Veya başka bir şekilde ifade edersek isteme efendi, zihin ise köledir (tersi değil). Örneğin Schopenhauer hem tasarlayarak yaratan külli bir özneyi (tanrıyı) hem de önden zihniyle hesaplayıp ona göre bunu yaşayan faili/özneyi (bireysel özgür iradeyi) reddeder. Dolayısıyla bunu da “özgür olmayan isteme” olarak çevirmek uygun düşmektedir.

An sich – Bilhassa Kant'ın *Ding an sich* [“kendinde şey” ya da “bizatihi kendiliğindeki şey”] ifadesiyle felsefede bolca geçen bu terim “bizatihi kendiliğinde” ya da “kendiliğinde” ya da “kendinde” olarak çevrilir. Öğrencilik yıllarımda bu terimden mühlhem, “kendinde hıyar” gibi ifadeler uydurarak bazen arkadaşlarla şakalaşırdık. Nietzsche de *an sich*'i pek çok yere uygulayarak (örneğin “kendinde din adamı” ya da “bizatihi kendiliğinde iyi olanlar” gibi) biraz da Kant'a nazire yaparak bolca şakalaşmış.

20. *Die Falschmünzerei vor sich selbst*

Bible – Eski Ahit ve Yeni Ahit’i barındıran Kitab-ı Mukaddes.

Evangelium – İncil ya da “Müjde”. Nietzsche, kitap boyunca sıklıkla bu terimin doğrudan “müjde” anlamını kullanmaktadır. Nietzsche aynı zamanda bu kelimenin *dysangelium* şeklinde bir de zıddını yaratıp onu da yeri geldiğinde *schlimme Botschaft* ifadesiyle birlikte kullanmaktadır: Bunlar ise “kötü haber”, “kara haber” ya da “kötü elçilik” gibi çevrilebilir. Ben de yerine göre “kötü tebliğ” olarak da çevirdim.

Tschandala – *Çandala*. Bu terim Hint kast sisteminde en aşağı sınıf olarak görülür. Nietzsche, kabaca din adamı tarafından bilimsel karakterin *Çandala* olarak görüldüğünü (§13) söylüyor; buna karşın da tersini; yani aslında din adamının *Çandala* sayılmasını öneriyor.

Mauren – Mağribiler. Kitapta §21 ve §60’ta geçmektedir. Mağribiler ifadesi çok geniş olsa da Nietzsche özelde 8 ilâ 15. yüzyıl arası İspanya coğrafyasında yaşamış Müslümanları kastetmektedir.²¹

Erkennen – İdrak etmek. Normalde bu ifadeyi *Wissen*’dan yani “bilmek”ten ayırmak için daima idrak diye çeviririm. Ancak bu çeviride §48’de Kitab-ı Mukaddes’in “Yaratılış” kısmı tartışılmaktadır. İlgili bölümün Almancasında örneğin Türkçeye “bilgi ağacı” olarak geçen ifade *Baum des Erkenntnis*’tir. Dolayısıyla böyle durumlarda *Erkennen* ifadesini “bilmek” olarak da çevirdim. Ayrıca Kitab-ı Mukaddes’in “Yaratılış” kısmında *Erkennen* ve Türkçede oturduğu hâliyle “bilmek” çok düşündürücü bir şekilde “cinsel ilişki kurmak” anlamını da haizdir. Nietzsche, din adamının bilim karşıtlığına işaret ederken cinselliği kötülemesine de işaret ediyor gibidir.

Idiot – *Budala*. §29’da Nietzsche, Ernest Renan’ın İsa’yı “deha” ve “kahraman” olarak tarifine itiraz ederken İsa için “budala” teriminin daha uygun olacağını söylemektedir. Burada okurun gözünden kaçmaması gereken, Nietzsche’nin Dostoyevski referansıdır. Dosto-

21. Nietzsche’nin İslam karşıındaki tutumu, bunun kaynakları, kapsamı konusunda Ian Almond’un “Peace with Islam” *The History of Islam in German Thought* (Routledge, 2010) incelenabilir. Ian Almond, Nietzsche’nin en temel motivasyonunun Avrupa eleştirisi olduğunu; bunu da İslam’ı tartışmalı bir şekilde değerlendirerek yaptığını iddia ediyor. Ayrıca bu konuda Türkiye’deki Nietzsche algısına dair Elif Ergün ve Yıldırım Ortaoğlan’ın “Tanrıya Karşı Tanrılar: Nietzsche ve İslam” başlıklı yazılarına bakılabilir (Özne Güz 2019, s.759-779).

yevski'nin *Budala* romanında budala olarak işaret edilen Prens Mişkin de iyi, saf, açık gönüllüdür ve dünyanın kurnazlıkları ve oyunlarıyla bir alakası yoktur.²² Nietzsche, eğer İsa'nın havarilerinden birisi Dostoyevski'nin vukufuna sahip olsaydı onu daha iyi anlayabileceğimizi belirtir (§31).

22. Bu konuda Ziya Meral'in *Budala: Nietzsche ve Dostoyevski Karşı Karşıya* kitabına işaret ediyorum (Kaknüs, 2011).